

Reviews and Annotations
Рецензии и анотации

СИСТЕМАТИЗИРАНЕ НА ФРАГМЕНТИТЕ

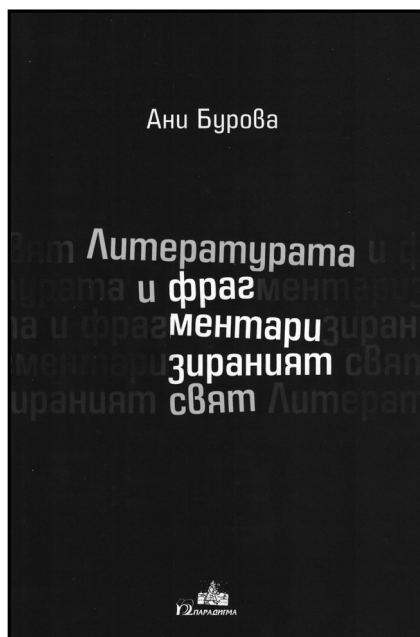
Ани Бурова. (2014) „Литературата и фрагментаризираният свят“,
София: Парадигма, 211 стр. ISBN: 9789543262182

Панайот Карагьозов

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Монографията „Литературата и фрагментаризираният свят“ на Ани Бурова е посветена на литературния процес и литературния живот на славяните след 1989 г. с особен оглед на чешката и българската художествена словесност и връзката им с предходните идейни и естетически доминанти. Разглежданият материал, състоящ се от белетристични творби, литературни манифести и критика, е разпределен в две части. Първата, озаглавена „Типология на процесите в чешката литература от 90-те години на XX век“, представлява теоретико-критическо осмисляне на периода, а втората – „Щрихи към типологическия прочит на посттоталитарните литератури“ – анализира характерните особености на най-новите славянски литератури, потвърждавайки с конкретни примери изложените в първата част тези.

Във въвеждащата студия „Литературата в парадокса на необятните възможности“ изследователката категорично аргументира защо годината 1989 е отчетливо начало на нов естетически етап в историята на чешката литература. Бурова отбелязва, че след като т.нар. нормализация на чехословашкия обществен живот е дезинтегрирала чешкия литературен процес на официален, емигрантски и самиздатски, през деветдесетте години на XX век художествената словесност възстановява нормалното си процесуално единство, което става първият видим белег на новия литературен етап. Тя показва как литературното нормализиране неизбежно преминава през фазата на хаос, от

който възниква нов естетически порядък, и отбелязва бума на освободени от идеологически догми новоизлизащи книги на утвърдени и дебютиращи писатели от различни поколения. Игнорирането на идеологията поражда литературнокритическия парадокс, че „от една страна, доминира усещането за ново начало, за промяна; от друга страна, самата промяна неизменно минава през отношението към литературното наследство“. Парадокс, който логически предопределя „интересът към миналото да протича в хоризонта на усещането за предстоящото“.

В „(Не)ограничените пространства на литературата“ изследователката представя променения статут на чешката литература в края на предходното столетие, която от коректив на официалното обществено съзнание се е понизила до средство за развлечение. Ани Бурова отбелязва намаляването на относителния дял на поезията, разслояването на художествените творби на елитарни и популярни и (временното) стесняване на читателската публика. Тя се солидаризира с мнението на писателя и критика И. Кратохвил, че общият знаменател на периода е „програмният отказ от служебния характер на литературата“, и лансира предположението, че деидеологизацията е повратната точка, от която в обзримо бъдеще ще се развият и водещите, и маргиналните литературни тенденции.

В средищната за монографията студия „Перипетии с постмодернизма“ А. Бурова анализира и обобщава различните гледни точки към чешката постмодерна литература, чиято пряка хронологическа и естетическа връзка с модернизма е прекъсната в средата на XX век. Върху тематиката на класическия постмодернизъм посттоталитарният постмодернизъм наслагва редица нови конотации. Бурова лаконично представя манифестите, псевдоманифестите, дискусиите и писателските волеизлияния за постмодернизма като критическо самосъзнание на самата художествена литература. Като се позовава на критиците Кв. Хватик и Б. Хофман, българската бохемистка проследява мненията за началото на постмодернистичния феномен, започвайки с К. Чапек (дезилюзията му от техническия прогрес и обществения развой), М. Кундера и Б. Храбал, Вл. Парал и Й. Шкворецки. Поради факта, че Кратохвил се изявява като писател („Любов моя, Постмодерна“) и критик-апологет на постмодернизма („Верую на постмодерниста“), изследователката се спира обстойно върху неговите възгледи, част от които („литературната действителност може да бъде построена и с тухлите, обрани от други литературни творби“ и „постмодерният романист е първият, който не се опитва чрез романовата си творба да служи на някаква идея или дори идеология“), извежда като общовалидни за разглеждания период характеристики. В своето „верую“ Кратохвил се осмелява да изрече публично, че писателите постмодернисти черпят с пълни шепи от художествените постижения на предходниците и съвременниците си, но за сметка на това те напълно абдикират от вменените на творците идеологически задължения.

За разлика от модернизма, в чиято подкрепа в края на XX век се публикуват редица манифести, присъствието на постмодернизма в съвременната чешка литература е противоречиво и Бурова дискутира противоположните на Кратохвиловите възгледи, изразени от Я. Типълт, Б. Балайка (смятащ, че постмодернизмът задълбочава разрухата на личността), М. Путна, П. Борковец и Ир. Пеняс. Като алтернатива и своеобразен антипод на „фикционалния“ постмодернизъм А. Бурова представя популярната през периода автентична автобиографична литература. Тя откроява сложността и нееднозначността както на конкретни художествени творби, така и на литературния процес през 90-те като цяло. Въз основа на широк компаративен анализ тя заключава, че първообразецът и на „фикционалното“, и на „автентичното“ течение през периода е самиздатският роман на Л. Вацулик „Чешки съновник“ (1981).

В частта „Невъзможното поколение“ А. Бурова се спира върху дискутираната в чешката критика тема за наличието на ясно оформена нова литературна генерация. Сравнявайки литературните манифести на модернизма с тези от деветдесетте години на предходното столетие, тя установява, че с последните не успяват да се идентифицират статистически значим брой млади поети, писатели и критици. Нещо повече – понякога с тях не се самоотъждествяват дори и авторите им. По подобие на възрожденския етноцентризъм, от който модернистите желаят да се разграничат, най-новото писателско поколение откровено се дистанцира от програмния социалистически колективизъм. Бурова изтъква, че разглежданите манифестни текстове са насочени както към „обременената традиция“, така и срещу актуалния постмодернизъм. Тя умело откроява ролята на критика (в триединството му на медиатор, говорител и идеолог) като неразривна част от съответното писателско поколение. Към мнението на Кратохвил, че съвременната литература „не е литература на програмите, а на индивидуалностите“, Бурова добавя твърдението, че „поколенческото стълкновение се оказва невъзможно, тъй като статутът на предходните традиции не предполага процес на програмно отгласкване от тях“.

Докато в началото на изследването преобладават критическите и теоретичните погледи към процесите от 90-те години, във втората част (въз основа на типологически констатации и анализи на творби от чешката, българската, полската, украинската и в определена степен от югославските литератури) изследователката потвърждава констатациите си. Така например във „Възраздането като постмодерен сюжет“ Бурова разглежда типологическите сходства и разлики в реинтерпретирането на възрожденската тематика в чешката проза и в българската поезия от 90-те години на XX век. Тя представя преобладаващата през периода стилистика по следния начин: „[Постмодернизмът] е естествен избор за литературите с тоталитарно минало, тъй като позволява развитието на всичко онова, което доскоро им е било отказвано и отнемано“ и отбелязва, че докато в българската литература постмодернизмът е приет без-

резервно, в чешката отношението към него е многозначно. Изследователката обяснява интереса към реконструкцията и деконструкцията на Възраждането с факта, че през тази епоха двата народа оформят „представи за общността, които бележат цялата по-нататъшна история на двете култури“. Тя анализира творби на Вл. Мацура и М. Урбан (автори от различни поколения), търсещи динамичните устои на чешката идентичност. Интересни са сравненията между съвременните мистификации в двете литератури – докато Урбан чрез реинтерпретацията на мистификациите на В. Ханка решава и съвременни проблеми, българските мистификации са насочени не към конкретно произведение, а към цялата литературна традиция от края на XIX до средата на XX век, разглеждана в нейната подлежаща на промени динамика.

В „Памет и антиутопия“ българската изследователка на най-новата чешка белетристика формулира заложената в заглавието на книгата си теза за фрагментарността: намерението на днешната проза „изглежда не е да реконструира миналото в неговата цялост, а да го интерпретира през различни модуси и аспекти“. В този смисъл очевидно достойнство на изследването е, че Ани Бурова откроява типологически общата за всички славянски литератури реконструкция на тоталитарното минало през призмата на възприятието на детето. След продължителния, но неуспешен стремеж на тоталитарните идеологии да променят възрастните чрез техните деца и внуци, първото славянско посткомунистическо писателско поколение, използвайки неподправеното детско възприятие, подлага на безмилостна дисекция антихуманността на социализма. Бурова показва как И. Кратохвил, Я. Топол, Г. Господинов (донякъде и Ю. Андрухович) деликатно, но недвусмислено показват, че соцкралят е гол. Впрочем Ани Бурова би могла да обедини в една пространна студия посочените наблюдения с тези от публикуваната през 2005 г. статия „История, спомен, ирония“, в която с примери от романите на И. Доускова, М. Вивег, П. Шабах и М. Фарнер показва как под формата на родови хроники, мемоаристика и „гротескно преобръщане на идеологемата“ се развенчава комунистическо минало.

В своеобразния пътепис „Пространства, маршрути, географии на писателската биография“ А. Бурова чрез успоредяването и текстуалния анализ на редица есета на поляка А. Сташук и чеха Я. Топол обособява поредните тематични особености в творчеството на поколението от 90-те – „сдвояването“ на пътуването и литературната биография, вписването в пространството като „свързано със самата основа на идентичността“, завръщането към травматичните места на националната памет, преназначаването на (заварените) териториални и духовни граници и пр. Продължение на литературната пространственост от тази част са и последните страници на монографията, в които А. Бурова наслагва и конфронтира възгледите на М. Кундера, Д. Киш и Ч. Милош за същността на понятието „Средна Европа“ с тези на техните следовници от 90-те години – Я. Топол („През студената земя“, „Супермар-

кет на съветските герои“), А. Сташук („Корабен дневник“) и Ю. Андрухович („Централно-източна ревизия“). Бурова откроява връзката на близкото с далечното минало, констатирайки, че най-новото поколение писатели извършва поредното преориентиране от религиозния и идеологически патриотизъм към териториалния, в който „пластовете на личното, родовото и историческото се припокриват“ и (ре)конструират „както индивидуалната, така и общностната самоличност“.

В началото на монографията А. Бурова отбелязва, че „през 90-те години чешката литературна наука е изправена пред неизбежната необходимост да създаде единен разказ за литературата от втората половина на XX век“. С още по-голяма сила чешкото литературознание се нуждае от синтез на процесите, протекли през последната четвърт на века. Чешките оперативни критики посвещават на изобилието от белетристични книги множество рецензии, които са необходимата база за бъдеща, но все още ненаписана, историография на най-новата чешка литература. Именно поради това частичните синтези в монографията на Ани Бурова придобиват висока стойност, тъй като те са не само обобщение на фрагменти от художествената литература и критика, но също така и самостоятелна външна, българска, оценка на чешката словесност от последното десетилетие на XX век. Бих желал да добавя (загърбвайки политическа коректност на тема възраст), че чрез оперативнокритическите анализи и теоретичносинтетичните обобщения в монографията „Литературата и фрагментаризираният свят“ Ани Бурова, в качеството си на критик и литературен историк, става не само съпричастна към посттоталитарното славянско литературно поколение, но и негова неразделна част.

THE SYSTEMATIZATION OF THE FRAGMENTS

✉ **Prof. Dr. Panayot Karagyozov**

Department of Slavic Literature

Faculty of Slavic Studies

University of Sofia

15, Tsar Osvoboditel Blvd.

1504 Sofia, Bulgaria

E-mail: panayot_karagyozov@hotmail.com